

YEŞİLÇAM DÖNEMİNDE VAN'IN SINEMA KÜLTÜRÜ*

Arzu ERTAYLAN**

ÖZET

İletişim ve güzel sanatlar fakültelerinin sayılarındaki artışa bağlı olarak sinema konusunda yapılan teorik çalışmaların sayıca arttığı yadsınamaz bir gerçek haline gelmiştir. Türk sinemasının geçmişi ve bugünü pek çok akademisyen ve sinemasever tarafından mercek altına alınmış, yeni ve eski çok sayıda film, konuları, üslupları, ideolojileri, türleri, yönetmenleri ve filmlerdeki herhangi spesifik bir konunun temsili gibi pek çok açıdan incelenmiş, filmler belli araştırma yöntemlerine dayanarak analiz edilmiş ve sonuçta teorik anlamda ciddi bir külliyat oluşmaya başlamıştır. Bu tür teorik çalışmaların önemine rağmen Türk sineması alanında yapılan saha çalışmalarının sayıca geride kaldığı da aşikardır. Durumun eşitlenmesi gibi bir zorunluluk bulunmasa da, saha çalışmalarının sağlayacağı katkıların da göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmektedir.

Belli bir pilot bölgeyi temel alarak elde edilen verilere dayanan saha çalışmalarının, bu bölge özelinde yaşanan sorunlara pratik yanıtlar getirebilme potansiyeli bulunmaktadır. “*Yeşilçam Döneminde Van'ın Sinema Kültürü*” isimli çalışma da bu açıdan önemli görülmüştür. Elde edilen sonuçların Van ilinde sinemanın gelişimine ilişkin somut bilgiler sağlaması ve başka araştırmacılar için yol gösterici olması amaçlanmıştır.

Bu tür bir çalışmada, önceki dönemlere ışık tutacak araştırmalara ya da en azından kanıt niteliğindeki resmi belgelere ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak çalışma süresince yapılan araştırmalarda ciddi bir kaynak sıkıntısı ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu sorun çalışmanın görüşme tekniğine dayalı olarak gelişmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle de gerek dönemin eski sinema salonu sahipleri gerekse sinema ve sanata ilgisiyle tanınmış Vanlılar ile görüşmeler yapılarak elde edilen bilgiler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiş, sonuçlar da Türkiye'nin o dönemlerdeki genel sosyo-politik ve sosyo-kültürel durumu ile ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

Çalışmanın ‘giriş’ bölümünde çalışmanın amacı, önemi ve kapsamı belirtilmiş ardından çalışma sırasında karşılaşılan sorunlar ve sınırlılıklar açıklanmıştır. İkinci bölümde çalışmanın dayandığı ‘betimsel analiz yöntemi’ ve bu yöntemin kullanılması için veri sağlayacak olan ‘yapılandırılmamış görüşme tekniği’ kavramları ele alınmış söz konusu yöntem ve tekniğin avantaj ve dezavantajları belirtilmiştir. Daha sonraki bölümlerde, yapılandırılmamış görüşme tekniğinin gereklerine uygun

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema-TV Bölümü, El-mek: aertaylan@gmail.com

olarak belirlenen temalar çerçevesinde Van'ın 1980'li yıllara kadar devam eden sinema kültürü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışma boyunca elde edilen veriler, Türk sinemasının geneline ilişkin bilgiler çerçevesinde değerlendirilerek Türkiye'nin genel sosyo-politik durumu ile bağlantılı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sinema kültürü, Yeşilçam dönemi, Van'da sinema, görüşme tekniği, betimsel analiz yöntemi.

VAN'S CINEMA CULTURE IN YEŞİLÇAM PERIOD

ABSTRACT

The increase in the number of theoretical studies concerning cinema due to the increase in the number of communication and fine arts faculties has been a stubborn fact. Many academics and picturegoers have scrutinised the past and present Turkish cinema; many new and old films have been examined in terms of their subject matters, styles, ideologies, genres, directors or the representation of a specific subject; films have been analysed through certain research methods; and eventually, a theoretically significant literature has started to be created. The significance of these kinds of studies cannot be denied. Yet, it is evident that the number of field studies in Turkish cinema falls behind the pleasing increase in the number of theoretical studies. Although there are no requirements to equalise these numbers, it is believed that the significance of field studies should not be ignored.

The field studies based on the data collected from a certain pilot region have the potential to provide practical answers for problems specific to this region. In this respect, the study titled "*Van's Cinema Culture in Yeşilçam Period*" is considered significant. With this study, it is aimed to obtain data concerning the development of cinema in Van and also to contribute to the advancement of the field. Such a study necessitates research studies that would offer an insight to previous periods or at least official documents that have evidential value. However, the lack of sources materials has been an important problem during the study. This problem has forced the study to be based predicate mainly on interviews and a descriptive analysis. Therefore, the interviews with the owners of old movie theatres as well as the local people of Van who are famous for their interest in cinema and art have become prominent. The data obtained; is associated with the general socio-political and socio-cultural condition of Turkey in the same periods.

In the first part, the aim, importance and scope of the work is defined as well as the limitations and problems faced during the research. In the second part of the work, the advantages and disadvantages of the concepts, 'descriptive analysis method' and 'unstructured interview technique' that this research is based on are explained. The latter part deals with the cinema culture of Van till 1980s with the help of the topics that are defined. As a conclusion, the data gathered during the reserach is evaluated under the light of the

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

knowledge on Turkish cinema in relation to the social and political situation of Turkey.

Key Words: Cinema culture – the Yeşilçam Era, cinema culture in Van, interview method, descriptive analysis

1-Giriş:

Türkiye’de sinemanın taşradaki görünümüne ilişkin çalışmalara rastlamak pek mümkün değildir. Sinema salonları, izleyici sayıları vb bilgiler genellikle İstanbul özelinde yapılan çalışmaları kapsamış en fazla Ankara ve İzmir’e kadar uzanmıştır. Taşra ise bu tür çalışmalarda ‘diğer’ ibaresi altında kalan istatistiki verilerden ya da Türk sinemasının taşra şubeleri ve bölge işletmeciliği sistemlerini açıklamak için kullanılan genel ifadelerden ibaret kalmıştır.¹ Oysa bu genel ifadelerin ardında belli bir bölgenin sinema kültürü (sinema salonları, izleyicileri, film izleme alışkanlıkları ve özellikle dağıtım ve gösterim sürecini kapsayan tüm bir sistemi) gizlenmektedir. Bölgeler ve iller bazında yapılacak çalışmalar, bu kültürün görünür olmasına ve bu alanda daha sonra çalışacak araştırmacılara ışık tutacak bir külliyat oluşmasına katkıda bulunulacaktır.

Çalışma Van’daki ilk film gösterimlerinin başladığı 1940’lı yıllardan 1970’li yılların sonuna kadar olan süreci kapsamaktadır. 1939-1950 arası dönem Türk sinemasında ‘geçiş dönemi’ olarak bilinmekte ve ‘Yeşilçam’a hazırlık’ süreci olarak değerlendirilmektedir.² 1950’den itibaren ise Yeşilçam dönemi başlamaktadır ki bu dönemin de 1970’li yılların sonlarından itibaren Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve kültürel koşullara bağlı olarak yavaş yavaş bir çöküş sürecine girdiği bilinmektedir.³ Çalışma kapsamına dahil olan bu iki dönem, sinema sektöründeki temel eğilimler açısından olduğu kadar Türkiye’deki sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapı açısından da benzerlikler göstermektedir. 1980 sonrası dönem ise çalışma dışında bırakılmıştır çünkü 1980 sonrası, hem Türkiye hem Türk sineması ve hem de Van’daki sinema kültürü açısından gerek yapısal gerekse biçim ve içerik açısından tümüyle farklı bir süreci ifade etmektedir. Dolayısıyla bu sürecin ayrı bir çalışma konusu olarak incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Çalışmanın amacı, sinemanın Van ilindeki gelişim sürecine ışık tutabilecek bir araştırmacının akademik anlamda ilk aşamasını oluşturmaktır. Ancak Van’daki resmi ya da gayri resmi kayıtlar, sinema konusunda herhangi bir arşive yer vermemiş ve bu da araştırmayı ciddi bir kaynak sıkıntısı ile baş etmek zorunda bırakmıştır. Konu ile ilgili olarak yapılmış olan tek çalışmanın 1998 yılında Van Valiliği tarafından çıkartılan ‘Dünyada Van’ isimli Kültür ve Sanat Dergisi’nin 11. sayısında Cem Düzova tarafından yazılmış olan ‘Bizim Sinemalarımız’ başlıklı yazı olduğu göz önüne alındığında, bu konuda yaşanan sıkıntının boyutu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, sinemanın Türkiye’nin devlet politikalarındaki yeri konusunda daha baştan soru işaretleri oluşturmaktadır. Tıpkı devletin sinemayı uzun süre kültür politikalarının dışında tutarak kendi gelişim sürecine terk etmesi gibi Van’daki yerel idareler de küçük istisnalar dışında kentte sinemanın gelişimine ilişkin çalışmalardan uzak kalmış, ayrıca –eğer varsa– yapılmış olan

¹Bknz: Nilgün Abisel, **Türk Sineması Üzerine Yazılar**, İmge Kitapevi, Ankara, 1994, Altuğ Işığın, “Türkiye’de Film Yapımcılığı”, **yayımlanmamış yüksek lisans tezi**, Ankara,1998, ve Ertan Tunç, Türk Sineması’nın Ekonomik Yapısı (1896-1905), **yayımlanmamış yüksek lisans tezi**, s:46-48.

²Bknz: Nijat Özön, **Türk Sinema Tarihi (1896-1960)**, Doruk Yayınları, İstanbul, 2013, Engin Ayça, “Yeşilçam’a Bakış”, Süleyma Murat Dinçer, **Türk Sineması Üzerine Düşünceler**, der: Süleyma Murat Dinçer, Doruk Yay., 1996, s:132-133 ve Okan Ormanlı, “Türk Sinemasında Geçiş Dönemi (1939-1950)”, **Sinematürk Aylık Sinema Dergisi**, 15 Ekim 2006, sayı 1, s:28.

³İ.Altuğ Işığın, “1970’lerden 1990’lara Türkiye’de Sinema Endüstrisi”, **Film**, 2003, sayı 2, s:33-41.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

çalışmaların kayıt altına alınması konusunda da ilgisiz davranmıştır. Çalışma boyunca Van'da açılan sinema salonlarının sahipleri, işletmecileri, açılış ve kapanış tarihleri, nedenleri, bilet fiyatları ve gösterilen filmler gibi sıradan bilgilere ne Ticaret Sicil belgelerinde ne de belediyenin resmi arşivinde rastlanabilmiştir. Üstelik bu tür bilgiler zaten çok az sayıdaki sinema salonu sahipleri tarafından da kayıt altına alınmadığı ya da kapanmış salonların tozlu odalarında yitip gittiği için Van'da sinemanın gelişimi konusundaki bulgulara ulaşmak, birkaç istisna dışında, sadece sinema salonu sahiplerinin ve/veya işletmecilerinin o günlere ilişkin anılarına, sanata veya sinemaya ilgisi ile tanınmış Vanlılara ve dönemin izleyicileri ile yapılan görüşmelere bağlı olarak gelişmek zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk çalışmanın yöntemini de belirlemiş ve başvurulan görüşme tekniği sonucunda elde edilen bilgiler, betimsel analiz yöntemi ile yorumlanmıştır.

2- YÖNTEM

Çalışmanın yöntemini nitel araştırmalarda kullanılan betimsel analiz yöntemi oluşturmaktadır; analiz için gerekli veriler ise *yapılandırılmamış görüşme* tekniği ile elde edilmiştir.

Görüşme, “önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci”⁴olarak tanımlanmaktadır. Yapılandırılmamış görüşme tekniği ise soruların önceden kesin olarak belirlenmediği, bunun yerine, görüşmecilerle yapılan karşılıklı konuşmalara bağlı olarak doğaçlama bir şekilde ortaya çıktığı görüşme tekniğidir ve bu teknik, görüşme sırasında ortaya çıkabilecek yeni soruların sorulmasına izin vermesi⁵ nedeniyle tercih edilmiştir.

Görüşmeler sonunda elde edilen veriler ise betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Betimsel analiz yönteminde veriler, her bir görüşmede ön plana çıkan unsurlar çerçevesinde belli konulara ayrıştırılarak değerlendirilmektedir.⁶

Bu çalışmada da görüşmeler sonucunda ortaya çıkan veriler, belirli konular çerçevesinde temalara ayrılmış ve bu temalar çerçevesinde yorumlanmıştır. Belirlenen temalar sırasıyla, “Van'da Sinema Salonları”, “İlk Sinema Salonlarının Fiziki Koşulları ve Matineler”, “İzleyici Tepkileri”, “Salonlarda Gösterime Giren Filmler”, “Filmlerin Tanıtımı ve Rekabet Koşulları”, “İstihdam Sorunu” ve “İlçelerde Sinema” olmuştur. Sonraki bölüm, bu temaların görüşme tekniğine dayalı olarak yorumlanmasına dayanmaktadır.

Çalışmada başvurulacak resmi belgelerin bulunmayışı, kaynak sıkıntısı sorununun Türk Sinema Tarihi konusundaki çalışmalara dayanarak aşılma çabasını gündeme getirmiştir. Böylece Van'a ilişkin olarak elde edilen veriler, Türk sinemasının geneline ilişkin bilgiler ile harmanlanarak Türkiye'nin genel sosyo-politik durumu çerçevesinden yorumlanmıştır ki zaten bu üç unsur arasında zorunlu bir ilişki bulunmaktadır.

⁴Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 93'den aktaran Onur ÖKSÜZ, *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Resmi Söylem Karşısında Sivil Toplum Söylemi:1990 Sonrasına Eleştirel Bir Bakış*, Ege Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, 2008, s:140.

⁵ Bkz. Kümbetoglu, *a.g.e.*, s. 73; Şimşek ve Yıldırım, *a.g.e.*, s. 94.'den aktaran Onur Öksüz, *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Resmi Söylem Karşısında Sivil Toplum Söylemi:1990 Sonrasına Eleştirel Bir Bakış*, Ege Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, 2008, s:142.

⁶Şimşek ve Yıldırım, *a.g.e.*, s. 158-159.'dan aktaran Onur Öksüz, *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Resmi Söylem Karşısında Sivil Toplum Söylemi:1990 Sonrasına Eleştirel Bir Bakış*, Ege Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, 2008, s:143.

a-Van'daki İlk Sinema Salonları:

Görüşmeler Van'daki ilk sinema salonunun tarihi konusunda çelişkili bilgiler olduğunu göstermektedir. Genel eğilim ilk sinema salonunun 1952 yılında açılan Şehir Sineması olduğuna işaret etse de, kentte 16 mm'lik film gösterimlerinin bu tarihten çok önce başladığı öğrenilmiştir. Van'ın saygın isimlerinden biri olan Ümit Kayaçelebi, ildeki ilk film gösterimlerinin yine kentin önemli isimlerinden biri olan emekli öğretmen Fevzi Levendoğlu tarafından başlatıldığını, Levendoğlu'nun, eskiden başkanı olduğu Halk Eğitim Araştırma Merkezi'nde 16 mm'lik film gösterimleri ve makinistlik kursları düzenlediğini belirtmiştir.⁷

Levendoğlu ise kendisi ile yapılan görüşmede, Van'a film gösterimlerinin ilk kez 1940 yılında, asıl mesleği terzi olan Baki Okay tarafından getirildiğini belirtmiştir. Bu filmlerin şimdiki Müze binasının yanındaki otoparkın olduğu yerde bulunan Halkevinde gösterildiğini ifade eden Fevzi Levendoğlu, buradaki sinema salonunun 350 kişilik olduğunu, ayrıca 4 locası ve 1 balkonu bulunduğunu ifade etmiştir. Levendoğlu, o dönemde (1940'lı yıllar) Halkevi'nde yapılan film gösterimlerinin PTT makinisti Camuşların Oktar lakaplı Ali Oktar Bey tarafından yapıldığını ve kendisinin aynı zamanda sinemaya da ortak olduğunu belirtmiştir. 1950 yılından sonra bu sinemayı Şefik Soydan ve Kemal İlvan'ın devraldıklarını, bu dönemde sinemanın yalnız gece çalıştırıldığını, pazar günleri ise askerler için özel matineler düzenlendiğini ifade eden Levendoğlu, bu yeni dönemde (1950'li yıllar) sinemanın makinistin Zeki Yergi olduğunu belirtmiştir.⁸

Fevzi Levendoğlu'nun yukarıda sözünü ettiği sinema salonunun açılış tarihi, Van Valiliği Kültür ve Sanat Dergisi tarafından çıkartılan '*Dünyada Van*' isimli dergide, 1946 olarak belirtilmiştir.⁹ Bu iki tarih arasında 5-6 yıllık bir çelişki olduğu ortadadır, ancak birinci ağızdan yapılan görüşmeler aynı zamanda bir başka çelişkiye de işaret etmektedir: Türk sinema tarihi kitaplarında genellikle taşranın sinema ile tanışmasının tarihi, Demokrat Parti iktidarı dönemindeki hızlı elektrifikasyon süreci ve buna bağlı olarak ulaşım ağlarının genişlemesi, böylece sinemanın taşraya ulaşması ile açıklanarak 1950 sonrasına sarkıtılmaktadır.¹⁰ Oysa yapılan röportajlar bu bilginin en azından Van için geç bir tarih olduğunu, film gösterimlerinin Van'da daha erken dönemlerde başladığını göstermektedir.

Ayrıca sözü geçen dergide, adı Şehir Sineması olan salonun Şefik Soydan tarafından açıldığı; yazlık ve kapalı olmak üzere iki ayrı salonun olduğu da belirtilmektedir. Kapalı sinemanın şimdiki Van Müzesi'nin yanında, yazlık sinemanın ise Doğu İş Merkezi'nin karşısında olduğu ifade edilmektedir. Kapalı salon, şu anda otopark olmuştur.¹¹

Hem Levendoğlu'nun ifadesinde hem de Düzova'nın yazısında sözü edilen salonun bugünkü müze binasının yanında olduğunun, şimdi ise bu salonun yerine otopark yapıldığının belirtilmiş olması, Şehir Sineması'nın aynı zamanda Levendoğlu'nun ifadesinde de yer aldığı gibi, Halkevi'ndeki gösterimlerin yapıldığı salon olduğunu ve halkevleri kapandıktan sonra buranın Şefik Soydan tarafından alınarak Şehir Sineması'na dönüştürüldüğünü düşündürmektedir.

Ümit Kayaçelebi ise Şehir Sineması'nın yazlık salonunun 1961-1962 yıllarında, bugünkü Ova İş Merkezi'nin yerinde açıldığını belirtmektedir.¹² Önceki ifadelerle çelişkili gibi görünen bu bilgi, muhtemelen Şehir Sineması'nın 1960'lı yıllarda Remzi ve Enver Perihan tarafından alınarak

⁷ Ümit Kayaçelebi ile 05.07.2010 tarihinde yapılan görüşme.

⁸ Fevzi Levendoğlu ile 12.05.2010 tarihinde yapılan görüşme.

⁹ Cem Düzova, "*Dünyada Van*", Van Valiliği Kültür Sanat Dergisi, 1998, s:12-13.

¹⁰Bkz: Halit Refiğ, "Türk Sinemasının Yükselişi ve Çöküşü Üzerine Bazı Düşünceler", *Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, der: Süleyma Murat Dinçer, Doruk Yay., 1996, Ankara, s:181 ve Aslı Daldal, "Toplumsal Gerçekçiliğe Doğru: 1950'lerin Sinema Ortamı", *Film*, 2003, sayı:1, s: 44.

¹¹ Düzova, a.g.y, s:12-13.

¹² Kayaçelebi, a.g.g.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Emek Sineması'na dönüştüğü ve yazlık salonun yerinin değişerek Ova İş Merkezi'nin olduğu yere taşındığı dönemi ifade etmektedir. Artık Emek Sineması olan yazlık salon, orta yaş üstü izleyiciler için hala Şehir sineması olarak anılabilmektedir.

Kareye benzer bir sinema olan yazlık salon, diğerleri açılıncaya kadar döneminin en büyük salonu olmuştur. Topraktan yapılmış olan diğer yazlık salonların aksine briketten yapılmış olan Şehir Sineması'nın yazlık salonu, görece daha rahattır. Van'da yıllarca film gösterimleri gerçekleştiren Şehir Sineması, bir süreliğine de olsa Van'ın tek sinema salonu, tek eğlence mekanı ve ayrıca, film gösterimleri dışında dışarıdan gelen halk konserlerine, tiyatro gösterimlerine ve siyasetçilerin halkı ziyaretleri sırasında yaptıkları konuşmalarına da ev sahipliğini yapan tek salon olmuştur¹³. Ancak 1970'li yıllarda sinemanın her iki salonu da kapanmış ve kışlık salonu bugün arabaların beklediği bir otoparka, yazlık salon ise Ova İş Merkezi'ne dönüştürülmüştür.

Ümit Kayaçelebi, 1950'li yıllarda Van'ın ve sinemanın durumunu şöyle ifade etmektedir:

“1950'li yıllarda yaklaşık 10.000 civarında nüfusu ve yaklaşık on tane mahallesi olan Van kenti, bir baştan bir başa dolaşıldığında 3 km'de bitmektedir. Seferberlik olayını yaşamış yoksul Vanlılar, kendilerine yeni yeni ev yapmakta, yeni yeni ticarete atılmaktadırlar. Böyle bir hayatın içinde eğlence lüks görünmektedir. Bunun için ne zaman ne de eğlenecek mekan vardır. Bu yüzden 1946 yılında açılmış olan Şehir Sineması'na fazla rağbet yoktur. Halkevinin yerine açılan Şehir Sineması, 400-500 koltuk kapasiteli küçük bir salondur. Sinema salonu standartlarına göre yapılmamış olan, örneğin koltuk eğimi olmadığı için arka koltuktaki kişinin perdede öndekinin başını izlemek zorunda kaldığı, sadece günün koşullarında hizmet amacı ile yapılmış bir salondur. Üst katta en fazla 100 kişilik bir balkonu olan sinemanın, görece daha güzel olan bu bölümü bayanlara ayrıldığı için gençler alt kattaki salonda film izlerlerdi. Şehir Sineması kendi isminden çok sahibinin adı ile anılır; 'Şefik'in Sineması' olarak bilinirdi. Salonun sahibi Şefik Soydan, sinemayı üç oğlu ile birlikte işletir, zaman zaman da bilet kesmek için gişeye geçirdi. O dönem Şehir Sineması'nda belediyenin bastırıldığı, Rüsum vergisine tabii olan biletler satılırdı; yani biletin içinde belli bir oranda belediyeye ait vergi geliri vardı. Biletin üzerinde, sinema bedeli bu kadar, rüsum bedeli şu kadar şeklinde ibareler olurdu ve hatta o yıllarda sinema kapısında bilet aldığımızda, bilet kesen görevli bileti ikiye koparırdı. Zaman zaman onun yanında, belediyeden gelen bir görevli daha olurdu ve bunlar içeriye biletsiz müşteri alınıp alınmadığını denetlerdi”¹⁴

1963 yılında Van'ın ikinci sineması olarak kurulan *Emek Sineması*, Remzi ve Enver Perihan kardeşler tarafından öncelikle kışlık salon olarak kurulmuş ve 40 yılı aşkın bir süre gösterimlerine devam etmiştir. Ancak 2006 yılında sinemanın sahipliği ile ilgili bir sorun nedeniyle kapanan Emek Sineması'nın durumu mahkemeye intikal ettirilmiş ve röportajın yapıldığı tarihte henüz dava sonuçlanmamıştır.¹⁵

Emek Sineması'nın kışlık salonunun dışında yine 1960'lı yılların başında, yazlık salonu da açılmış ve böylece Emek Sineması da Şehir Sineması gibi, hem yazlık hem kışlık salonda gösterim yapmaya başlamıştır. Yazlık sinemada film gösterimleri 1961 yılında başlarken, kışlık salon ilk olarak 1963 yılında küçük bir salonda işletilmeye başlanmış, 1965 yılında ise, şu anda bulunduğu yer olan Ova İş Merkezi'nin alt tarafına taşınmıştır.¹⁶

Erdal Perihan, Emek Sineması'nın, içinde bulunduğu Sanat Sokağı'nın mihenk taşı olduğunu, bir yer tarif etmek isteyenlerin mutlaka Emek Sineması'nın yanı, Emek Sineması'nın karşısı vb şeklinde tabirler kullandığını ifade etmiştir¹⁷. Bu kabullenme, o dönemde insanların genelde sinemayı özelde de Emek Sineması'nı bir kültürel etkinlik olarak gündelik yaşam pratiklerine aktarmış olduklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte sinemalar kapandıktan sonra sokağın adının, dönemin Belediye Başkanı Şehabettin Özarslaner tarafından 2000 ya da 2001 yılında değiştirildiği öğrenilmiştir.

¹³ Kayaçelebi, a.g.g.

¹⁴ A.g.g.

¹⁵ Erdal Perihan ile 21.08.2010 tarihinde yapılan görüşme. .

¹⁶ E.Perihan, a.g.g.

¹⁷ A.g.g.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Ümit Kayaçelebi, Emek Sineması'nın kapalı salonunun bugüne kadar yapılmış en büyük salon olduğunu ve balkonu ile birlikte 900–1000'e yakın izleyiciyi kaldırabilecek bir kapasitede olduğunu belirtmiştir¹⁸. Erdal Perihan ise kışlık salonun toplamda 850 kişilik koltuk kapasitesi olduğunu ancak 6 tane de dörder kişilik loca bulunduğunu ifade etmektedir¹⁹. Bu noktada her iki görüşmecenin verdiği bilgilerin de birbirine yakın olduğu görülmektedir.

1960'lı yıllarda bankaların sinema perdelerinde kendi reklamlarını yaptıklarını belirten Ümit Kayaçelebi, Emek Sineması'nın da, üzerinde Emlak Kredi yazan çok güzel bir perdesi olduğunu, perde açıldığı zaman ilk olarak o yıllarda bankaların çektiği spor karşılaşmalarının gösterildiğini ifade etmektedir. Örneğin; Ziraat Bankası, İstanbul'daki bir maçın üç beş dakikalık bir özetini çeker, sinemacı da o maçın özetini bankadan alır ve sinema tahtasında tanıtımını yapardı. Böylece hangi takımın maç sonuçları açıklanıyorsa, o takımın üyesi olanlar ertesi gün Emek Sineması'na gelip izlerlerdi. Spor karşılaşmalarının ardından da gelecek programların fragmanlarına yer verilmekte ve izleyiciler de bu fragmanlara bakarak program yapmaktaydılar.²⁰

Emek Sineması ile ilgili olarak Erdal Perihan'dan alınan bilgiler ise hem o dönemin işletmecilik anlayışını ortaya koyması hem de bugünün sinema salonlarına farklı bir açıdan bakmayı sağlaması açısından son derece önemli bir nitelik taşımaktadır: Perihan, sinema salonlarının mimari olarak, sinemaya uygun olması gerektiğini ifade etmektedir. Bugün alış veriş merkezlerinde bulunan ve cep sineması olarak tabir edilen sinemaların sinema olmadığını söyleyen Perihan, bu konudaki düşüncesini açıklamak için Emek Sineması'nı örnek göstererek bu sinemanın yüksekliğinin 4.5 metreden başlayıp 9 metreye kadar çıktığını ve bu yüksekliği destekleyen yer yer 45–50 cm'den başlayarak 1 m'ye ulaşan boşluklar olduğunu, bu boşlukların ses akustiği için önemli olduğunu vurgulamıştır. Sesin süzülmesi için Emek Sineması'nda kenar kaplamalarının lambri ve onun üstünün de çuha olduğunu ve bunların da duvardan 20-25 cm kadar ayrı olduğunu ifade eden Perihan, bu özelliklerin de akustik için gerekli olduğunu belirtmiştir. Beton yerde ses düzeni olmayacağını da sözlerine ekleyen Perihan, Emek Sineması'nın mimarisinin bir sinema salonu olarak inşa edildiğini, bu nedenle de akustiğinin çok farklı olduğunu söylemiştir. Ayrıca kullanılan ses sistemi ile görüntü sisteminin de birbirini bütünleyen özelliklerde olması gerektiğini anlatan Erdal Perihan, mimari olarak iyi bir sinemanın, kötü bir ses veya görüntü sistemi ile hiçbir anlam taşımayacağını da sözlerine eklerken, şu anda kapalı olan Emek Sineması'nın görüntü sistemlerinin İtalya'dan, ses sistemlerinin de İngiltere'den getirildiğini belirtmiştir. Erdal Bey, Emek Sineması'nın sadece teknik özellikleri ile değil, vizyondaki filmleri ve salonun düzeni ile de başka salonlara örnek gösterildiğini, kalitesinin yıllarca bozulmadığını ifade etmiştir. Özellikle salonun açıldığı ilk yıllarda çarşamba ve cumartesi günleri düzenlenen aile matineleri sırasında, Emek Sineması'nın 850 kişilik salonu sadece aileler ile dolarken, alt kattaki salonu da erkek müşterilerin kapattığını belirtmiştir²¹. Ayrıca çarşamba ve cumartesi günleri saat 14.00'de yalnızca kadınlara olmak üzere iki seans, diğer günlerde ise birer seans perdelerini açan Emek Sineması'nda, 'aile günlerinde' izdiham olmaması için yeni filmleri salı ve cuma günleri girdiklerini söyleyen Perihan, aksi halde sekiz yüz kişilik seyirci kapasitesinin binbeşyüzlere ulaştığını ifade etmiştir.²² Emek Sineması'nın bizzat işletmeciliğini yapan Erdal Perihan ayrıca, salonlarının tanınmış bir salon olduğunu, bölge işletmeciliği²³ döneminde Van'ın bölge açısından Adana'ya, işletme açısından da Diyarbakır'a bağlı olduğunu ifade etmiş ve Van'a gelen filmlerin

¹⁸ Kayaçelebi, a.g.g.

¹⁹ E.Perihan, a.g.g.

²⁰ Kayaçelebi, a.g.g.

²¹ E.Perihan, a.g.g.

²² Düzova, a.g.y., s:13.

²³ Bknz: I. Altuğ Işığın, "Yeşilçam'dan Önce Türkiye'de Sinema Sektörü" ,*Film*, 2003, sayı:1, s:47, Daldal, a.g.e., s:44 ve Ertan Tunç, *Türk Sineması'nın Ekonomik Yapısı (1896-2005)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, 2006, s:46-47.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

ilk olarak Emek Sineması'nda gösterildiğini, ildeki diğer salonlar ile ilçelerdeki salonlara ise filmleri Emek Sineması'nın gönderdiğini belirtmiştir²⁴

Van'ın üçüncü sinema salonu olan *Yeni Sinema (Dilaver Sineması)*'nin ne zaman açıldığına ve ne zaman kapandığına dair net bir bilgiye ulaşılamamış olmasına rağmen salonunun şimdiki Özgür İş Merkezi'nin bulunduğu yerde olduğu bilinmektedir. Ümit Kayaçelebi, Yeni Sinema'nın sahibi Enver Dilaver'in asıl mesleğinin diş hekimliği olduğunu, ancak kendisinin şiir ve edebiyatla da ilgilendiğini belirtmiş, aynı zamanda sinemayı da seven Dilaver'in bu işe o yüzden başladığını ifade etmiştir²⁵. Levendoğlu ise 1960 sonrasında yazlık bir salon olarak açılan Dilaver Sineması'nın makinistinin karayollarında çalışan Hasan isimli bir kişi olduğunu belirtmiştir²⁶. Hakkındaki bilgilerin çok az olduğu Dilaver Sinemasının kısa bir süre faaliyette bulunduktan sonra kapandığı bilinmektedir.

1968 yılında, Bahri Koç tarafından sadece yazlık sinema olarak kurulan *Yıldız Sineması* ise şimdiki Sümerbank'ın yerinde kurulmuştur. Yıldız Sineması'nın sonucu da Yeni Sinema'ya benzemiş, uzun süre tutunamayan salon 1974 yılında kapatılmıştır.²⁷ Dikdörtgen biçimindeki ve yaklaşık 900 koltuk kapasiteli Yıldız Sineması'nın 1968'de faaliyete başlaması, Yılmaz Güney filmlerinin de zirvede olduğu bir döneme denk gelmiş ve bu salonda Yılmaz Güney filmleri, diğer salonlara göre daha fazla gösterilmiştir. Sinemanın sahibi olan Bahri Koç, aynı zamanda sinemanın makinistliğini de yapmıştır²⁸.

Tüm bu salonlar içerisinde yazlık sinemalar da ayrı bir öneme sahiptir. Bugün, Van'da 'Sanat Sokağı' olarak bilinen sokağın eski adı 'Sinemalar Sokağı' dır. O zamanlar bu sokakta üç tane yazlık sinema salonu bulunmaktadır. Ümit Kayaçelebi, bu sinemalara ilişkin anılarını şöyle ifade etmiştir:

“Yaz sezonu geldiğinde bu sinemalarda çalışanlar salonlarını açıp sezon hazırlığı yaparlardı. Kıştan ters çevrilmiş tahta sandalyeler indirilir ve elden geçirilir, salonlar temizlenirdi. Tüm duvarlara yeniden beyaz kireç badana vurulur, sezon temizliği yapılır ve ardından yaz sezonu boyunca gelecek tüm filmler duvarlara asılırdı. Her sinemanın önünde 'gelecek program' ve 'çok yakında' afişleri yer alır, böylece Sinemalar Sokağı, yaz sezonuna hazırlanırdı. Yaz aylarında, tüm sinema salonları saat 20.00'de gösterime başlardı. O yıllar (1960'lı yılların sonu ve 1970'li yıllar) aynı zamanda sanatçıların plak zamanı olduğu için her sinema salonu müzik olarak ayrı bir sanatçının plağını çalardı. Kent o kadar küçüktü ki, akşam saatlerinde her salonun müziği birbirine karışırdı. Hatta rüzgarla birlikte, filmin ya da fragmanın sesi hoparlörlerden dışarı yayılırdı. Sinemaların yanları da bugünkü gibi yüksek binalarla değil toprak evler ya da bağ ve bahçelerle dolu olduğu için, çocuklar toprak evlerin damına çıkarak filmleri evlerin damından izlerlerdi. Her akşam film bittikten sonra, sinema işçileri temizliğe başlar, hem sinema salonları hem de sokak boydan boya temizlenir ve ertesi akşama hazır hale getirilirdi. Matineden önce dönemin koşulları çerçevesinde nohut, hedik, külahta siyah çekirdek ve buz gibi kanal suyunun içine bırakılmış Uludağ gazozlarının satışı başlardı²⁹.

Böylece Van halkı, temmuz ve ağustos sıcaklığında buz gibi gazozlarını içerek, perdedeki hayatın büyümesine daldıkları keyifli gecelerin tadını çıkarırlardı.

Aşağıda Van'daki bu sinema salonları ile ilgili genel bilgiler tablo olarak gösterilmiştir.

²⁴ E.Perihan, a.g.g.

²⁵ Kayaçelebi, a.g.g.

²⁶ Levendoğlu, a.g.g.

²⁷ Düzova, a.g.y, s:13.

²⁸ Kayaçelebi, a.g.g.

²⁹ Kayaçelebi, a.g.g.

SALON ADI/YERİ	SAHİBİ/GÖSTERİMİ YAPAN	YAZLIK KIŞLIK	AÇILIŞ	KAPANIŞ
Halkevi	Baki Okay	-	1940/46	1951/1952 -
Halk Eğitim M.	Fevzi Levendoğlu	-	1946	1951/1952
Şehir Sineması	Şefik Soydan ve Kemal İlvan	Kışlık Yazlık	1952 1961/62	1970'ler 1970'ler
Emek Sineması	Remzi ve Enver Perihan	Kışlık Yazlık	1963 1961/1962 (Şehir Sineması'nın yazlık salonu devralınmıştır. Bu nedenle Emek sinemasının yazlık salonu, pek çok Vanlı için hala Şehir Sineması olarak bilinir)	2006
Dilaver Sineması (Yeni Sinema)	Enver Dilaver	Yazlık	1960 sonrası	-
Yıldız Sineması	Bahri Koç	Yazlık	1968	1974

Van'da ismi bilinen bu sinema salonlarının dışında da çeşitli kurumlarda film gösterimleri yapıldığını belirten Emek sinemasının diğer varislerinden Metin Perihan, öğretmen okulunda ve çimento fabrikasında birer tane, subay eşlerinin gittiği 'bayan' salonu ve erlerin gittiği kışlanın içinde bulunan ikinci bir salon olmak üzere askeriyede 2 tane, ayrıca Tarım Meslek Lisesi'nde de 1 tane sinema salonu bulunduğunu belirtmiştir³⁰ Bu bilgiler ışığında özellikle 1960'lı yıllarda Van'daki sinema salonlarının sayılarının çok da az olmadığını düşünmek yanlış olmayacaktır.

b-İlk Sinema Salonlarının Fiziki Koşulları ve Matineler:

Halk röportajlarından ve sinema işletmecilerinden alınan bilgilere göre, sinema salonlarının ağırlıklı olarak faaliyette olduğu 1960'lı ve 1970'li yıllar Van'da kültürel anlamda son derece hareketli bir döneme karşılık gelmekte, sadece sinema alanında değil tiyatro ve müzik alanında da olabildiğince aktif bir halk kitlesi varlık göstermektedir³¹. Halkın bu ilgisinin sinemadaki yansımaları, öncelikle sinema salonlarının fiziksel koşullarında somutlaşmıştır. Bu salonlar günümüzün cep sinemaları ile karşılaştırıldığında çok ciddi farklılıklar taşımaktadır.

Öncelikle bu salonlar fiziki mekan ve koltuk kapasitesi açısından çok geniştir; ancak konfor açısından günün koşullarını yansıttığını söylemek mümkündür. Ümit Kayaçelebi, 1960'lı

³⁰ Metin Perihan ile 08.06. 2010 tarihinde yapılan görüşme.

³¹ M.Perihan, a.g.g.

yıllarda tüm sinema salonlarında tahta sandalyelerin olduğunu ve rahat oturmak isteyenlerin evlerinden getirdikleri minderlere oturduklarını ifade etmiştir. 4 kişilik localarda film izleyenler ise 'ekabir'den sayılmaktadır; çünkü sandalyelerin bilet fiyatı 1 TL iken, locaların bilet fiyatı 4 TL'ye yükselmekte, locaya fazladan sandalye eklendiğinde de ayrıca 1 TL ödenmektedir. Bu 5 TL'nin karşılığında, locada oturan izleyicinin gazozu ayağına gelmekte ve film izlemek daha da ayrıcalıklı bir keyfe dönüşmektedir. Kayaçelebi ayrıca Şehir Sineması döneminde izleyicilerin film aralarında Yakup Sandıkçı isimli kişinin kendi imalatı olan gazozları içtiğini belirtmiştir³².

Sinema salonlarının ısıtılması da, günümüzün ısıtma sistemine göre oldukça önemli bir farklılık taşımaktadır. Emek sinemasının eski işletmecilerinden olan Haşim Kaplan, ilk zamanlarda kışlık Emek Sineması'nda, biri başta diğeri ortada olmak üzere iki tane soba kurulu olduğunu, kalorifer sisteminin ise ancak büyük salona geçildikten sonra kurulduğunu belirtmiştir. Ancak Kaplan, yakıt masrafının yüksekliği nedeniyle özellikle izleyicinin az olduğu zamanlarda salonun kapanma noktasına geldiğini de sözlerine eklemiştir³³. Kayaçelebi de, Şehir sinemasının kış aylarına ilişkin bilgi vermiş, tek soba ile ısıtılan salonun Emek sineması karşısındaki üstünlüğünü jenarator ile sağladığını belirtmiştir³⁴. Emek Sineması'nın varislerinden Metin Perihan'ın beyanına göre de, o dönemlerde (1960'lı ve 1970'li yıllar) nüfusu 25-30 bin kadar olan Van'da iki sinema salonu bulunmaktadır ve zor geçen kışlara rağmen ikisi de gayet iyi iş yapmıştır. Bilet fiyatları bu günkü kadar pahalı olmasa da o günün koşulları göz önüne alındığında çok da ucuz değildir. Buna rağmen insanlar özellikle de aileler sinemaya gitmeyi bir ayrıcalık olarak gömüş ve ailecek yapılan bu etkinliğe para ve zaman ayırmışlardır. Bu nedenle de, örneğin 500 koltuk kapasiteli Şehir Sineması da, 850 koltuk kapasiteli Emek Sineması da, bilet satışı konusunda sorun yaşamamıştır³⁵.

İnsanların sinemaya ve hatta genel olarak kültürel yaşama bu kadar aktif olarak katılmasının altındaki nedeni Haşim Kaplan, evlerde TV olmayışı ile açıklamıştır. Haşim Kaplan, sinemanın kapasitesinden yüksek olan izleyici kapasitesini salona sığdırabilmek için salonun önüne ve ortadaki boşluklara sandalyeler atıldığını, yine de salonun dolduğunu ifade etmiştir. Kaplan aynı zamanda, kış aylarında çok fazla karın yağdığı ve Van'da taşıt ulaşımının bu kadar gelişmiş olmadığı 1950'li ve 1960'lı yıllarda insanların sinemaya çok uzak semtlerden yürüyerek geldiklerini de belirtmiştir³⁶.

Gerçekten TV'nin bugün olduğu gibi, günlük hayatımızın her aşamasını işgal etmemiş olduğu 1960'lı yıllarda, aileler aynı evin içinde bile henüz bu kadar birbirinden ayrıştırılarak TV'nin egemenliğine girmemişken, sinemanın, TV'nin aksine, insanları bir araya getiren ve sosyalleşmeyi sağlayan, bu nedenle de herkesin özenerek gittiği bir yer olarak var olması oldukça anlaşılabilir bir durumdur. Nitekim bu yıllar izleyici sayısı açısından Türkiye'nin en yüksek kapasiteye ulaştığı yıllar olmuştur³⁷. Ancak elbette bu izleyici kapasitesine zaman içerisinde yavaş yavaş ulaşılmıştır.

Ümit Kayaçelebi, başlangıçta sinema salonlarında her gün gösterim olmadığını, gösterim olan günlerde ise tek filmin gösterime girdiğini belirtmiştir. Zamanla gösterim sayısı artmış önce her gün tek film, ardından günde iki filme çıkmış hatta çok kısa süre olsa da bir dönem günde üç filme kadar ulaşmıştır³⁸. Metin Perihan kendi salonu konusunda bu bilgilere ek olarak Emek Sineması'nda pazartesi, çarşamba ve cumartesi akşamları aile matinelere, çarşamba ve cumartesi

³² Kayaçelebi, a.g.g.

³³ Haşim Kaplan ile 08.08.2010 tarihinde yapılan görüşme.

³⁴ Kayaçelebi, a.g.g.

³⁵ M. Perihan, a.g.g.

³⁶ Kaplan, a.g.g.

³⁷ Bknz: Tunç, a.g.e. s:58.

³⁸ Kayaçelebi, a.g.g.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

günleri de bayanlar matinesi olduğunu belirtirken³⁹, Haşim Kaplan pazar günlerinin askerlere ayrıldığını ifade etmiştir⁴⁰. Benzeri bir biçimde Ümit Kayaçelebi de, çarşamba ve cumartesi günleri filmlerin Şehir Sineması'nda da Emek Sineması'nda da mutlaka 14.15'de gösterildiğini, pazar günleri de sadece asker ve gençlere özel olmak üzere saat 10.15 ve 14.15 olmak üzere iki seans gösterim yapıldığını ifade etmiştir⁴¹.

Metin Perihan özellikle cumartesi günleri, ailelerle birlikte öğrencilerin de geldiği sinema salonlarında bir filmin haftalarca gösterilmesinin ve insanların aynı filme iki üç kez gitmesinin oldukça sık rastlanılan bir durum olduğunu belirtmiştir. Salonların sürekli müşterilerinin olduğunu, bilet ücretlerini önceden ödeyen bu kişilerin o gün sinemaya gelseler de gelmeseler de yerlerinin ayrıldığını söyleyen Metin Perihan, bu kültürün artık tümüyle ortadan kalktığını, insanların televizyon karşısında vakit geçirdiklerini de sözlerine eklemiştir⁴².

Görüşmelerden ortaya çıkan bir diğer ilginç nokta da, 1960'lı yıllarda sinema salonlarının öğrencilere ve çocuklara yasak olmasıdır. Ümit Kayaçelebi, ilkokuldan önce bir çocuğun ne ailesiyle ne de tek başına sinemaya gitmesinin mümkün olmadığını, ilkokul çağındaki çocukların da mutlaka ya aileleriyle ya da bir büyükle birlikte gidebildiklerini belirterek kendisinin de ancak 17 yaşında tek başına sinemaya gitmeye başladığını ifade etmiştir. Kayaçelebi ayrıca bu yasaklamaların zorlamaya dayalı şeyler olmadığını, sadece o dönemin aile ve kültür yapısının, ahlak ve saygıya ilişkin değerlerinin bunu gerektirdiğini belirtmiştir⁴³.

Van halkının sinemaya olan genel ilgisine rağmen yine de salonlar 1960'lı yıllarda ve 1970'lerin ortalarına kadar özellikle kadınlar tarafından ayrı bir rağbet görmektedir çünkü o yıllarda sinemaya gitmek, kadın kadına yapılabilen bir sosyal etkinlik anlamına gelmektedir. Bu nedenle sinemalarda kadınlar için özel günler düzenlenmiştir. Haftada üç gün olarak devam eden film gösterimleri dışında, çarşamba ve cumartesi günleri bayanlar matinesidir. Biletlerin numarasız satıldığı bu yıllarda bayanlar matinesine girmeyi göze alan gençler veya öğrenciler, oturdukları yerleri hemen bayanlara terk etmekte ve filmi izlemeye ayakta devam etmekteydiler. Ümit Kayaçelebi'ye göre bu ilginin nedeni, o yıllarda kadınların başka bir eğlencesinin olmamasıdır. Özellikle 50'li ve 1960'lı yıllarda bayanların tek başına çarşıya çıkmadığını belirten Kayaçelebi, genç kızların sinemaya gidecekleri zaman, mutlaka yanlarında anne, hala, teyze vb bir aile büyüğü ile dışarı çıktıklarını belirtmiştir. Bu durumda sinema günleri, kadınlar için çarşıya çıkabilme günü olması nedeniyle de ayrıca önemlidir. Bu nedenle *sinemaya gitmek* o dönemlerde hiçbir zaman anlık ve sıradan bir karar olarak yaşanmamış, hangi filme gidileceği ve ne giyileceği gibi ayrıntıların kararlaştırılması günlerce öncesinden kurgulanmaya başlanmıştır. Kadınlar şimdikinden farklı olarak sinemaya en güzel giysilerini giyerek ve süslenerek gitmişlerdir. O dönem başka sosyal alan olmadığı için sinemada kadın günleri, aynı zamanda genç kızların görülme ve talip olunma şansı anlamına gelmektedir; kadınlar matinesinin olduğu günlerde, dönemin gençleri filmden önce ve film bittikten sonra sinema önüne yığılıp kaderlerindeki kıızı bulmayı denemişlerdir⁴⁴.

Van'ın 1970'li yıllarda şimdikinden çok daha modern bir kent olduğunu belirten Metin Perihan da, Kayaçelebi'nin ifadelerine paralel olarak, sinemanın gençler için bir eş bulma yeri olduğunu, kadınların sinemada oğullarına kız beğendiklerini ifade etmiştir. Metin Perihan da, kadınların sinemaya tek başına olmasa da anne ve babalarıyla ya da arkadaşlarıyla rahatlıkla

³⁹ M.Perihan, a.g.g

⁴⁰ Kaplan, a.g.g

⁴¹ Kayaçelebi, a.g.g.

⁴² M.Perihan, a.g.g.

⁴³ Kayaçelebi, a.g.g.

⁴⁴ A.g.g.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

gidebildiklerini ifade etmiştir. Bu durumun kültürel bir tavır olduğunu belirten Perihan, o yıllarda çok daha küçük bir kent olan Van'da herkesin birbirini tanıdığını ve sevgi ve saygıya dayalı ilişkilerin ağır bastığını belirtmiştir⁴⁵.

Erdal Perihan ise kadınların tek başına sinemaya gidemedikleri dönemler olduğunu kabul etmekle birlikte, özellikle 1970'lerden sonra bu kuralın yavaş yavaş aşılmaya başladığını ifade etmiştir. Erdal Perihan'ın ifadesiyle, 1970'li yıllarda Van'da yaşayıp da sinemaya gitmemiş bir kadına rastlamak çok zordur. Özellikle bayanlar matinesinin olduğu çarşamba ve cumartesi günleri, kadınların saçlarını yaptırıp, en güzel elbiselerini giyip sinemaya böyle bir itina ile gittiklerini belirten Perihan, akşam matinelere ve suarelere giden ailelerin de aynı özeni gösterdiklerini, kadınların kürkleriyle ya da mantolarıyla sanki baloya gider gibi hazırlandıklarını ve bu hazırlıkların o dönemlerde insanların kültürel yaşama verdikleri önemin, sinemaya gösterdikleri saygının bir ifadesi olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden de, Van nüfusunun 30-40 bin olduğu dönemlerde, haftalarca aynı filmi gösterdiklerini söyleyen Erdal Perihan, şimdi 1 milyon nüfusu olan kentte, sinemaya gitmemiş insanlar olduğunu dile getirmiştir⁴⁶.

Erdal Perihan aynı zamanda kadınların 1970'li yıllarda gayet modern bir şekilde akşamları da sinemaya gidebildiklerini ifade etmiştir. Emek Sineması'nda 21.00'da başlayan suarelerin erken 23.30 civarında, hatta bazen 00.00'ü geçtiğini ve bu seanslara tek başına gelen bayanlar olduğunu belirten Erdal Bey, izleyicilerin büyük kısmının Emek Sineması sahiplerini ve işletmecilerini tanıdıklarını, bu yüzden gönül rahatlığı ile eşlerini, çocukları ile birlikte sinemaya bırakan ve gece film bittikten sonra da gelip alan erkeklerin olduğunu, hatta bunların zaman zaman film bitmeden önce gelip, kendileriyle çay ve sohbet keyfi yaptıklarını ifade etmiştir. Ayrıca yine 1960'lı ve 70'li yıllarda kendilerinin, herkesi sinemaya almak gibi bir zorunluluk hissetmediklerini, yüksek sesle konuşan veya sorun çıkarma potansiyeli olan müşterileri daha fuaye kısmında eleyerek paralarını iade ettiklerini belirten Erdal Perihan, aynı müşterilerin ikinci kez geldiklerinde diğer seyirci profiline uyum sağladıklarını belirtmiş ve bu anlayışın Emek Sineması'nın çalışmalarını 40 yıla yakın bir süre kesintisiz olarak sürdürmesinde önemli bir rolü olduğunu eklemiştir⁴⁷.

c- İzleyici Tepkileri:

1950, 60 ve hatta 70'li yılların izleyicisinin, bu günün gözünü açar açmaz TV'de gösterilen sinema filmleri ile karşı karşıya kalan ve neredeyse her tür efekt ve kurgu hilesi konusunda deneyimli olan izleyici ile aynı tepkileri verdiğini düşünmek elbette mümkün değildir. O yıllarda izleyicilerin tepkileri, Van'ın ve hatta Türkiye'nin geneline yayılmış naifliği içinde barındırmaktadır ve bu naiflik izleyicilerin gerçeklik algılamasında belirleyici olmuştur.

Örneğin Haşim Kaplan, sinemada film izleyen izleyicilerden bazılarının zaman zaman perdede gördüklerinin gerçek olduğunu zannederek yerinden kalkıp filmin kötü adamını cezalandırmak ya da zor durumdaki kahramana yardım etmek için perdeye gitmeye çalıştığını ve yarı yolda görevlilerce vazgeçirildiğini ifade etmiştir⁴⁸. Metin Perihan ise çocukluğunda evlerinde kalan ev işlerine ve çocukların bakımına yardım eden emektarları ile yaşadığı bir olayı anlatmıştır: Hayatında hiç sinemaya gitmemiş olan bu kadını bir gün zorla sinemaya götürürler. Filmi seyreden kadın, ertesi gün ev halkına yemekleri azar azar vermeye başlar. Neden böyle bir şey yaptığını

⁴⁵M.Perihan, a.g.g

⁴⁶E. Perihan, a.g.g.

⁴⁷ E. Perihan, a.g.g.

⁴⁸ Kaplan, a.g.g.

sorduklarında kadın: 'oğlum, o kadar misafir geliyor her gün, babanız hepsini yedirip içiriyor, babanıza yazıktır' diye karşılık verir⁴⁹.

d- Salonlarda Gösterime Giren Filmler

Salonlarda gösterilen filmler de, tıpkı bugün olduğu gibi, dünya ve ülke gündemine göre ve sinemanın kendi içindeki gelişim çizgisine paralel olarak değişiklik gösterebilmiştir. Kimi zaman yabancı filmler, kimi zaman Türk filmleri ön plana çıkmış bazen uyarlamalar bazen tarihi filmler rağbet görmüştür. Ancak o dönemde filmlerin bu günkü gibi her ilde aynı anda gösterime girmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Ümit Kayaçelebi, Yeşilçam'dan çıkıp Türkiye'nin tüm bölgelerine dağıtılan ve Van'a gelmek için de Adana'dan yola çıkan filmlerin, demiryolu postası ile ancak 1 hafta on günde Van'a ulaştığını ifade etmiştir⁵⁰. Bu durumda filmlerin belli bir sıra ile ve her ilde farklı zamanlarda gösterildiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Lakin Kayaçelebi, film çoğaltma işleminin yüksek maliyeti nedeniyle, gösterimi yapılacak filmin her il için ayrı bir kopyasını çıkartmanın mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle mevcut kopyanın Van'a gelmeden önce başka salonlarda da gösterime girdiğini, hemen her gittiği uğrakta da *'film koptu'* veya *'sansürlü sahne var'* şeklindeki gerekçelerle makinist tarafından bir parça kırpıldığını belirten Kayaçelebi, son uğrağa geldiğinde 1.5 saatlik filmde yaklaşık 10-15 dakikalık bölümün gösterilemez hale geldiğini ifade etmiştir⁵¹. Yine de Van'da, kalan bölümü izlemek için her zaman hevesli bir izleyici kitlesi olduğunu düşünmek mümkündür.

Ümit Kayaçelebi, 1950'li yılların sonu ve 1960'lı yılların başına denk gelen çocukluk yıllarında Van sinemalarında 'Herkül' filmlerinin moda olduğunu, ayrıca 1960'lı yılların başlarında Tual Film tarafından çekilen 3 saatlik 'serial' filmlerin gösterime girdiğini dile getirmiştir. Kayaçelebi, "İlk yılların kralı Ayhan Işık'tı", Yılmaz Güney gelinceye kadar vurdulu kırdılı filmlerde Ayhan Işık'ın üstüne oyuncu yoktu. Ancak, Yılmaz Güney gelince, Ayhan Işık'ın dönemi kapandı ve *Balatalı Arif*, *Dağların Oğlu*, *Kan Gövdeyi Götürdü*, *Kızılırmak* gibi filmlerle Yılmaz Güney dönemi başladı" şeklindeki ifadesi ile yıldız sistemini gündeme getirmiştir. Ancak Yılmaz Güney'in 1970'li yıllarda mesajlı filmlere geçerek bir kısım izleyici kitlesi için politik ve antipatik bir niteliğe büründüğünü belirten Kayaçelebi, yine de o dönemin sinemasını yakından takip edenler için Yılmaz Güney'in her zaman kıyas kabul etmez bir yönetmen ve oyuncu olduğunu ifade etmiştir⁵². Haşim Kaplan ise bu yıllarda Emek Sineması'nın daha çok Türk filmi gösterdiğini belirterek Ümit Kayaçelebi ile paralel biçimde özellikle Ayhan Işık filmlerinin çok rağbet gördüğünü, ama onunla birlikte Eşref Kolçak, Turan Seyfioğlu ve Ahmet Mekin gibi oyuncuların filmlerinin de beğenildiğini söylemiştir. Kadın oyuncularında ise Türkan Şoray ve Hülya Koçyiğit en çok sevilen oyuncular olmuşlardır⁵³. Metin Perihan, dönemin önemli filmlerinden birinin *'Ezo Gelin'* olduğunu hatırlatırken Haşim Bey de, Ayhan Işık ile Fikret Hakan'ın birlikte oynadıkları *'Yangın'* filminin unutulmazlar arasında olduğunu ifade etmiştir. Konu itibariyle ön plana geçen filmler ise daha çok kahramanlık filmleri, efe filmleri, köy filmleri ve vatan sevgisi aşıl原因 filmler olmuşur⁵⁴.

Zeki Müren, Ahmet Sezgin ve Nuri Sesigüzel filmleri de büyük bir rağbet görmüştür. Van'da özellikle Zeki Müren ile Nuri Sesigüzel'in büyük bir rekabet içerisinde olduğunu söyleyen Ümit Kayaçelebi, bir sinemada Zeki Müren filmi gösteriliyorsa diğerinde mutlaka Nuri Sesigüzel filminin gösterildiğini, ancak genellikle Zeki Müren'in daha fazla izleyici çektiğini, özellikle

⁴⁹ M. Perihan, a.g.g.

⁵⁰ Kayaçelebi, a.g.g.

⁵¹ A.g.g.

⁵² A.g.g.

⁵³ Kaplan, a.g.g.

⁵⁴ M.Perihan, a.g.g.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

'Bahçivan, İstanbul, Kaldırımlar, Hep O Şarkı' gibi filmlerin çok beğenildiğini ve bayanların favorisinin Zeki Müren olduğunu ifade etmiştir⁵⁵.

Muhsin Ertuğrul'un 1952 yılında çektiği Halıcı Kız filmini saymazsak, beyaz perdede renkli filmler 1960'lı yılların sonlarında görülmeye başlanmıştır. Ümit Kayaçelebi, izlediği ilk renkli filmin ismini tam olarak hatırlamamakla birlikte, *Hıçkırık* ya da *Samanyolu* filmlerinden biri olduğunu belirtmiştir. Bir de yine o dönemlerde 'Cennet Fedaileri' diye, kısmen renkli bir film izlediğini, hatta filmdeki Mekke, Medine gibi kutsal yerler nedeniyle, insanların kutsal yerleri ziyaret eder gibi, akın akın sinemaya gelip o filmi izlediklerini belirtmiştir⁵⁶.

1970'li yıllarda Türk sinemasında, romanlardan yapılan uyarlamalar başlamış ama daha sonraki yıllarda hızla Malkoçoğlu, Tarkan gibi kahramanlık filmlerine ağırlık verilmiştir. Bu arada yabancı filmler de vizyona girmektedir. Özellikle ilk zamanlarda gösterilen kovboy ve Kızılderili filmlerinin çok ilgi çektiğini söyleyen Ümit Kayaçelebi, aynı zamanda *Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü*, *Sezar Krallar Krallığı* ve *On Emir* gibi filmlerin de izlendiğini ancak yabancı filmlerin daha çok Şehir Sineması'nda gösterime sunulduğunu ifade etmiştir⁵⁷.

1970'lerin sonu ile 1980'li yılların başlarında ise sinema salonlarında artık şarkılı türkölü filmler gösterilmeye başlanmıştır. Mehmet Bozdoğan, Ahmet Sezgin, Gökhan Güney, Ercan Turgut, Vahdet Vural gibi şarkıcıların filmleri ön plana çıkmıştır. Genellikle İzmir Fuarı'nda çıkan bu şarkıcıları Van'daki insanların, beyaz perde dışında görmeleri pek mümkün değildi. Bu yüzden şarkıcıların filmleri olduğu zaman, hem şarkılarını dinlemek hem de sanatçıyı görüp filmini izlemek mümkün olmuştur⁵⁸. Zaten bu dönemden sonra sinemanın çöktüğünü ve Van'da insanların sinemaya pek fazla ilgilerinin kalmadığını ifade eden Ümit Kayaçelebi, bu noktada Türk sinemasının dönemsel bir özelliğine işaret etmektedir:

70'lerde tüm dünyada yaşanan ekonomik krizin Türkiye'ye de yansması, 1968'de başlayan televizyon yayınlarının 1970'li yıllarda yaygınlaşması ve Türkiye'nin toplumsal gündeminde var olan siyasi şiddet olayları nedeniyle insanların evlerine kapanarak televizyonu tercih eder hale gelmeleri gibi nedenlerle sinema salonlarındaki izleyici sayıları azalmaya başlamıştır. İzleyicilerin yeniden salonlara dönmesi için bir çözüm olarak renkli filme geçilmiş ancak bu kez de film maliyetinin artması ve piyasadaki ham film sıkıntısı nedeniyle film kopyaları azalmış ve salonlarda gösterilecek film bulunamaz olmuştur. Böylece salonlar ayakta kalmak için komedi kalıplarındaki ucuz seks filmlerini göstermeye başlamış ancak bu kez de kadın izleyiciler salonları terk etmişlerdir.

Van'da da bu sürecin bir yansıması olarak Emek sineması da, diğer salonlar da belli bir süre bu tür filmler göstermek zorunda kalmıştır. Erdal Perihan, Metin Perihan ve Haşim Kaplan, sinema salonu sahipleri ve işletmecileri olarak bu konuya pek fazla değinmemişlerse de gerek Ümit Kayaçelebi gerekse diğer izleyiciler bu tür filmlerin bir dönem salonlarda gösterildiğini ve kadın izleyicilerin bu süreçle birlikte sinema salonlarından kopmaya başladıklarını belirtmişlerdir.

Türkiye genelindeki tüm sinema sektöründe yaşanan bu gelişme karşısında bir kısım yapımcı ve yönetmenler erkek izleyicileri ellerinde tutmak için seks filmlerini artırma yoluna giderken bir diğer kesim de kadınları tekrar salonlara çekmek için türkölü arabesk filmler göstermeye başlamışlardır⁵⁹. Arabesk müziğin belli bir dinleyici kitlesine sahip olması ve kaset teknolojisi nedeniyle de hızla yaygınlaşması, bu filmleri hızla yeni bir tür haline getirmiş ve

⁵⁵ Kayaçelebi, a.g.g.

⁵⁶ A.g.g.

⁵⁷ A.g.g.

⁵⁸ A.g.g.

⁵⁹ Nilgün Abisel, *Türk Sineması Üzerine Yazılar*, İmge Yay., Ankara, 1994. s:71.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

özellikle taşradaki izleyicilerin bir kısmı, kasetlerini dinlediği şarkıcıları görebilmek için yeniden sinema salonlarına gitmeye başlamışlardır. Buna rağmen salonlar eski kapasitesine ulaşamamış ve ülke genelinde olduğu gibi Van ilinde de 1970'lerin sonlarından itibaren yavaş yavaş sinema salonları kapanmaya başlamıştır.

e-Filmlerin Tanıtımı ve Rekabet Koşulları

Van halkının sinema ile tanıştığı ilk yıllarda sadece salonların konforu değil izleyicilerin filmlerden haberdar olma biçimi ve salonlar arasındaki rekabet de bu günün ölçütlerine göre oldukça farklı bir nitelik taşımaktadır.

Bugün yeni çekilen bir filmde izleyiciyi haberdar etmek için tüm basın yayın organları seferber olmakta ve filmin oyuncusu ya da yönetmenin özel hayatı da dahil olmak üzere, izleyicinin ilgisini çekecek her şey filmin reklamı için kullanılmaktadır. Oysa 1960'lı yıllarda Van halkının sinema salonlarında gösterilecek filmlerden haberdar olma biçimi çok daha naif bir nitelik taşımaktadır:

Her salonun gelecek programda göstereceği film, kenti baştanbaşa dolaşan bir faytonun arkasına asılan bez bir afiş aracılığıyla duyurulurken faytonda ayrıca elinde hoparlör olan birisi de filmin ismi, oyuncularını ve gösterileceği salon ile ilgili bilgileri ilan etmektedir. Tabii salonlardan biri böyle bir yöntem izleyince diğerleri de onu takip etmekte; kent sokakları, faytonlar ve hoparlör sesleriyle dolmaktadır. Böylece özellikle evden pek dışarı çıkmayan kadınlar, çarşamba veya cumartesi günleri gösterilecek olan filmlerden haberdar olurken, Zeki Müren filmine mi yoksa Nuri Sesigüzel filmine mi gideceği konusunda plan yapmaya başlamaktadırlar⁶⁰.

Geçmişin rekabet anlayışının bir uzantısı da o dönemlerde *Sinemalar Sokağı* olarak bilinen sokakta yaşanmıştır. Aynı sokakta yan yana çalışan Şehir, Emek ve Yıldız sinemalarının birbirlerini atlama konusundaki küçük oyunlara dayalı tatlı rekabet anlayışlarının, elbette bugünün keskin ve acımasız rekabet anlayışından farklılığı dikkat çekicidir: Aynı fiyata bilet satan bu üç sinema salonunun yazlık seansları da aynı saatte yani saat 20.00'de başlamaktaydı. Dolayısıyla izleyiciler aynı gün içinde bu üç salondan birini seçmek zorunda oldukları için salon sahipleri ve işletmecileri de, izleyicileri kendi filmlerine çekmek ve diğer salonları atlatmak zorunda kalmışlardır. Bunun için tüm sinemaların kullandıkları bir yöntem vardır: Örneğin Emek Sineması o günlerde iş yapmayacağını düşündüğü bir filmin afişini asarak güne başlardı. Bunu gören diğer iki salon da gönül rahatlığıyla Emek Sineması'na göre daha iyi olan ancak yine de ellerindeki filmler arasında daha kalitesiz olan filmlerin afişlerini asarlardı. Akşama doğru, güne kötü bir filmin afişi ile başlayan Emek Sineması, ani bir kararla sabah astığı afişi çıkartarak yerine Türkan Şoray, Fatma Girik, Yılmaz Güney gibi o dönemin en önemli oyuncularının oynadığı filmlerden birinin afişini asardı. Böylece o gün için diğer iki salonu atlatarak izleyicileri kapandı Emek Sineması, muhtemelen ertesi gün atlatılan sinema salonu olurdu. Geçmişin bu tatlı rekabet ortamı, izleyicilerin bu filmleri çok büyük oranda sahiplenmeleri ile anlam kazanmıştır. Özellikle 1960'lı yıllarda Sinemalar Sokağı'nda film gösterimi olmadığı zamanlarda bile, insanlar sinema salonlarının önündeki afişlere bakarak zaman geçirmekteydiler. Özellikle 1980 öncesi dönemde yoğun olan bu ilgi nedeniyle Van seyircisi, film yapımcıları için önemli bir potansiyel niteliği taşımaktaydı. Öyle ki *'Hudutların Kanunu'* gibi filmler Türkiye'de İstanbul'dan sonra ilk olarak Van'da gösterime girmişlerdir⁶¹.

Rekabet sisteminin bir başka boyutu da bölge işletmeciliği sisteminin özgün koşullarından kaynaklanmıştır. Kayaçelebi, 1960'lı yıllarda filmlerin Van'a PTT vasıtasıyla geldiğini belirtmiştir. Bu yüzden her salonun PTT'de bir adamı bulunmakta ve dolayısıyla her bir salon

⁶⁰ Kayaçelebi, a.g.g.

⁶¹ Düzova, a.g.y, s:14.

sahibi ya da işletmecisi, diğer salonda ne gösterileceğini bilmektedir. Örneğin salon işletmecileri kendi salonlarında Yılmaz Güney filmi göstermeye hazırlanırken başka bir salonda Ayhan Işık filmi gösterileceğini öğrenmişlerse, hemen programı değiştirip bir Ayhan Işık filmi gösterime sokarak şartları eşitlemişlerdir⁶².

Van'daki bu rekabet anlayışı, toplumsal yapının henüz bu kadar bireyselleşmediği, geleneksel ilişkilerin hala yakınlarındaki insanları koruyup kollamasına olanak tanıdığı bir dönemin ürünüdür; dolayısıyla insani değerler hala kârdan daha önemlidir: Erdal Perihan'ın anısı, bu konuya uygun bir örnek oluşturmaktadır: “Van'daki sinema oyuncuları kömürle çalışırlardı ve 1980'li yıllarda kömürün tükenmesiyle birlikte, Türk sinemasının genelinde yaşanan kriz Emek sinemasını da etkiledi. Bu zor süreçte Şehir Sineması, Emek Sineması'na bir ay boyunca kömür vermiş ve bizim o krizden çok daha fazla zarar görmemize engel olmuştu.”⁶³ Bu anılar o dönemde sinemanın salt kazanç için yapılan ve karşdakini yok etme pahasına sürdürülen kar amaçlı bir ‘iş’ olmaktan çok hizmet anlayışının ön planda olduğu ve kazançla birlikte insani değerlerin her aşamada ön planda tutulduğu bir kültürel etkinlik olarak anlaşıldığı düşüncesini güçlendirmektedir.

f-İstihdam Sorunu

Van'da sinemaya yönelik ilgi yetişmiş eleman konusundaki sıkıntıyı gündeme getirmiş, ancak o dönemin koşullarında bu sıkıntı, sinemaya meraklı olan insanların kendilerini yetiştirmeleri ile çözülmek zorunda kalmıştır. Böylece Türk sinemasında önemli yeri olan Remzi Koç ve Kemal Bingöl gibi sinema emekçileri, Van'ın sinema salonlarında kendilerini yetiştirerek sinema piyasasına atılmışlardır. Örneğin Remzi Koç makinistliği kendi kendine öğrenmiş ve 1963'den itibaren de Türkiye'nin çeşitli salonlarında makinistlik yapmış, 16 mm'lik seyyar makinesi ile ilçe ilçe gezerek film göstermiştir⁶⁴. Sinemaya verilen önem, 1960'lı yıllarda Van'da ‘teşrifatçı’ ya da ‘fenerci’ olarak bilinen insanların işe alınmasını bile etkilemiş, hiçbir salonda, herhangi biri fenerci yapılmamıştır. O dönemlerde sinema salonlarında teşrifatçılık yapanlar ise daha sonraki yıllarda Van'da önemli mevkilerde çalışmışlardır⁶⁵.

g- İlçelerde Sinema

Yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlar, 1970'li yıllarda sadece Van'ın merkezinde değil, ilçelerde de halkın sinemaya yoğun bir ilgisi olduğu yönündedir. Ancak bu bilgi belediyeler ile yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlarla çelişki içerisindedir. Gerçi çalışma süresince Van'a bağlı her ilçenin belediyesinde bu konuda bilgi alınabilecek bir birim olmadığı, ayrıca ve daha önemlisi, bu birimlerin dışındaki herhangi bir resmi kurum tarafından sinemaya ilişkin herhangi bir kayıt tutulmamış olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte yine de resmi kurumlardaki görevlilerle yapılan görüşmelerde büyük oranda ‘ilçede sinema salonu yok, hiçbir zaman olmadı’ yanıtı alınmış, çok ender olarak da, ‘yıllar önce vardı bir tane ama sonra kapandı’ şeklindeki gayri-resmi yanıtlardan fazlasına ulaşılamamıştır. Ancak Van merkezinde yapılan röportajlarda farklı ağızlardan tekrarlanmak suretiyle bazı ilçelerde eskiden sinema salonu olduğu öğrenilmiştir. Bu noktada resmi kurumlarla yapılan görüşmelerde muhatap olunan memurların tayin yoluyla atanmış olmaları ve bu nedenle kentin ya da ilçenin geçmişini bilmemeleri ihtimalinden yola çıkıldığında, Van merkezinde yaşayan salon işletmecilerinin ve halkla yapılan görüşmelerin geçerlilik düzeyinin daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Ümit Kayaçelebi, çocukluk yıllarında yani 1950'lerin sonları ile 1960'lı yılların başlarında Gevaş'ta bir sinema olduğunu ve kendisinin orada ‘Toros Canavarı’ isimli bir film izlediğini beyan

⁶² Kayaçelebi, a.g.g.

⁶³ E.Perihan, a.g.g.

⁶⁴ Düzova, a.g.y., s:14-15.

⁶⁵ Kayaçelebi, a.g.g.

etmiştir. Ayrıca o yıllarda köy ve kasabalarından öküz arabaları ile gelen insanların da gece Van'da kalıp sinemaya gittikten sonra ertesi gün aynı şekilde evlerine döndüklerini ifade eden Kayaçebeli, Çatak'tan ya da Özalp'dan gelenler olduğunu, kendisinin de çocukluğunda köyden gelen akrabaları ile sinemaya gittiğini, sinemanın onlar için ayrı bir keyif olduğunu belirtmiştir⁶⁶. Metin Perihan da, hemen her ilçede sinema salonu olduğu ifadesine katılmaktadır⁶⁷.

Bu bilgilerin dışında Başkale'li bir sinemasever ile yapılan görüşmede, ilçeye 1966 yılında bir sinemanın kurulduğu, iki katlı tek bir salondan oluşan bu sinemanın 700 kişilik izleyici kapasitesine sahip olduğu; alt katta kadınlar ve çocuklar için 450, üst katta ise erkekler için 250 koltuk kapasiteli bir bölüm olduğu öğrenilmiştir. Aynı izleyici, Başkale'deki sinemanın da tıpkı Van merkezdeki sinema salonları gibi pazar günleri perdelerini askerler için açtığını belirtmiş; ayrıca sinema çalışanlarının, salona yeni bir film geldiğinde, bu filmin afişini kendi yaptıkları pankartlara asarak mahalleleri dolaştıklarını ve böylece filmin tanıtımını yaptıklarını da ifade etmiştir. Salon ayrıca film gösterimleri dışında halk toplantıları ve konserler için de kullanılmıştır. Ne yazık ki, Van'daki ve başka yerlerdeki diğer sinema salonları gibi bu salon da televizyonun yaygınlaşmasından sonra kapatılmıştır. Salon 1980-82 dönemlerinde tekrar açılmak istenmişse de, askeri darbe sonrası yönetim izin vermediği için kapalı kalmış ve bu konuyla ilgilenen girişimciler de gözüaltına alınmış ya da fişlenmişlerdir⁶⁸.

Erdal Perihan da, Başkale'deki sinemanın dışında Yüksekova'da, Hakkâri'de, Tatvan'da ve Erciş'te sinema salonları olduğunu, üstelik Erciş'te bir tane değil, Küromoğlu Sineması dışında, Ernis Öğretmen Okulu, askeriye ve Tarım Meslek okullarında da sinema salonları bulunduğunu ifade etmiştir⁶⁹.

Ayrıca ilçelerdeki film gösterimleri konusunda bir başka bilgi de Şefik Soydan'ın Hakkâri'ye yaptığı film gösterimleridir. Şehir Sineması'nın yine 1960'lı yıllarda açılan yazlık salonu henüz faaliyete başlamadan önce, Şefik Soydan sinema salonu olmayan Hakkâri'de insanlara film izletebilmek için film makinesini alarak oraya gider, bu arada da kendi izleyicilerini rakibi olan Emek Sineması'na kaptırırdı⁷⁰. Bu anı bize bir kez daha göstermektedir ki, film gösterimi ve salon işletmeciliği o yıllarda Van'lı salon sahipleri için gönül verdikleri bir çalışma alanı haline gelmiştir.

3-Sonuç:

1990'lı yıllarda başlayan sınırlı sayıdaki gelişmeler haricinde Türkiye'de sinema sanatına ilişkin uygulamalar başlangıçtan itibaren devletin kültür politikalarında kendisine korunaklı ve sabit bir yer edinememiştir. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından beri hedeflenen Batılılaşma politikalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Devletin özellikle sahne sanatları ve müzik alanında yaptığı maddi destekler, sinema konusunda gündeme gelmemiş bu alan daha çok ticari yaşamın akışına bırakılmıştır. Çünkü Türk sineması ilk yıllarından itibaren uzunca bir süre bir sektör haline gelememiş; yapım-üretim ve gösterim alanlarında olduğu kadar biçim ve içerik açısından da zaten Batı'ya bağımlı olmak zorunda kalmıştır. Bu durumda da devletin sinemayı Batılılaşması konusunda teşvik etmesi gerekmemiştir. Ancak 1948'de uygulanan vergi indirimi ile birlikte film yapımı karlı bir iş haline gelmiş ve ülkenin altyapı olanaklarının da gelişmesi ile birlikte film ve salon sayısında ciddi bir artış ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak sinema salonları hızla taşraya doğru yayılmaya başlamış ve böylece 1950'li yıllarda başlayan ve 1980'lerin sonlarında sona eren Yeşilçam sinemasının kültürel ve ekonomik altyapısı da oluşmaya başlamıştır.

⁶⁶ A.g.g.

⁶⁷ M. Perihan, a.g.g.

⁶⁸ Necmi Aslan ile 04. 06. 2010 tarihinde yapılan görüşme.

⁶⁹ E. Perihan, a.g.g.

⁷⁰ Kayaçebeli, a.g.g.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Ülkenin sosyo-politik ve sosyo-kültürel durumunun izlerini taşıyan bu sürecin etkileri, kaçınılmaz olarak sinemanın Van'daki gelişimini ve buradaki sinema kültürünü de etkilemiştir.

Görüşme tekniğine dayalı olarak elde edilen bilgilerin betimsel analiz yöntemi ile yorumlanması sonucunda ilk olarak, Van ilinde film gösterimlerinin 1940'lı yıllara kadar uzandığı ve halkın özellikle 60'lı yıllara gelindiğinde sinemaya yoğun bir ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu, Türk sinemasının izleyici ve salon sayısının en fazla olduğu dönemi işaret etmektedir ve bu bağlamda Türk sinema tarihi ya da Türk sinema sektörü gibi konularda yapılan araştırmalara paralellik göstermektedir: Emek, Yıldız ve Dilaver(Yeni) sinemaları, bunların dışında öğretmen okulu, çimento fabrikası, askeriye ve Tarım Meslek Lisesi'nde açılan salonlar bu paralelliğin somut göstergeleridir diyebiliriz.

Bu dönemde açılan salonlarla birlikte izleyicilerin sinemaya yönelik yoğun ilgisi konusundaki bilgiler de çalışmanın içeriğinde ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu bilgiler aynı zamanda filmlerin tanıtımından, sinemaya giden izleyicilerin giyim kuşamına, salon sahiplerinin rekabet anlayışından, birbirlerini koruma davranışlarına kadar pek çok alanı kapsayan belli bir sinema kültürünü de ortaya koymaktadır ve tabii ki bu dönemin sinema kültürü, aynı dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyo-kültürel yapının da yansıması niteliğindedir; lakin 1980'li yıllarda bambaşka bir kültürel yapıya evrilen Türkiye'de bu döneme ait sinema kültürü de Yeşilçam döneminden tümüyle farklı bir çerçeve çizecektir.

1970'li yıllara gelindiğinde toplumsal şiddet olayları, ekonomik kriz ve televizyonun yaygınlaşması ile birlikte evlere kapanan izleyiciler, Türkiye genelinde olduğu gibi Van'da da salon sahiplerini zor duruma sokmuş, salonlar ucuz seks filmleri ile hayatta kalma mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Bu kez de kadın izleyicilerini kaybeden salonlar, bu dönemde imdada yetişen arabesk filmler ile toparlanmaya çalışmışlardır. Bu filmler, kasetlerini dinledikleri ünlü isimleri ekranda görmek isteyen izleyicilerin yeniden salonlara dönmesi için önemli bir sebep oluşturmuştur. Yine de var olan krizden kurtulamayan salonlar Türkiye'de olduğu gibi Van'da da 1970'lerden itibaren yavaş yavaş kapanmaya başlamıştır.

Kapanan salonların genellikle otoparka ve iş merkezlerine dönüştürülmesi, dönemin yerel idarelerinin sinemaya verdikleri önemin bir göstergesi niteliğindedir. Halkevlerinin kapatıldığı yıllarda Van'da halkevi olarak kullanılan binanın sinema salonuna dönüştürülmesi ancak sinema salonlarının kapatıldığı yıllarda, bu salonların otopark ve iş merkezleri haline getirilmesi, devletin ve özellikle yerel idarelerin kültür politikalarında gelinen noktayı gözler önüne sermekte ve bunun giderek bir 'kültürsüzleştirme' politikasına dönüştüğü izlenimini uyandırmaktadır. 1960'lı yıllarda 'sinemalar sokağı' olarak bilinen bir sokakla anılan ve '*Kanun Namına*' gibi bir filmin öncelikli olarak gösterildiği il olan Van'da bugün gelinen nokta oldukça üzücü görünmektedir.

Gerek Van ilinde gerekse ilçelerde yapılan araştırmada, sinema salonları, izleyici sayıları, salonların açılış ve kapanış tarihleri, resmi belge ve evraklar gibi herhangi bir kayda ulaşılamamış olması bu görüşün doğruluğunu göstermektedir. Ancak aynı ilgisizlik sinema işletmecileri ya da salon sahiplerinde de mevcuttur, Emek sineması varislerinden Metin Perihanoğlu'nun sakladığı az sayıda belgeler arasında ilk sinema davetiyesinin örneği bulunmuşsa da, kapsamlı bir arşive ulaşılamamıştır. Bu ilgisizliğin önemi Van'da ilk film gösterimlerinin yapıldığı tarihe ilişkin olarak Ümit Kayaçelebi ve Fevzi Levendoğlu'nun verdiği bilgilerdeki çelişkili tarihler gibi noktalarda ortaya çıkmaktadır. Resmi bir devlet ya da yerel yönetim arşivinde karşılaşılmaması gereken bu tür sorunlar, bizim çalışmamızda gerçeğe ulaşmayı sağlayan veriler olduğu için önem taşımaktadır. Üstelik görüşmeden bir iki yıl sonra Fevzi Levendoğlu'nun vefat etmiş olması, hem bu çalışmanın önemine hem de başka illerde yapılacak benzeri çalışmaların aciliyetine dikkat çekmelidir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

KAYNAKÇA

- ABİSEL, Nilgün, **Türk Sineması Üzerine Yazılar**, İmge Yay., Ankara, 1994.
- AYÇA, Engin, “Yeşilçam’a Bakış”, Süleyma Murat Dinçer, **Türk Sineması Üzerine Düşünceler**, der: Süleyma Murat Dinçer, Doruk Yay., 1996.
- DALDAL, Aslı, “**Toplumsal Gerçekçiliğe Doğru: 1950’lerin Sinema Ortamı**”, Film, 2003, sayı:1, s: 43-51.
- DÜZOVA, Cem, “**Dünyada Van**”, Van Valiliği Kültür Sanat Dergisi, 1998.
- İŞİĞAN, İ. Altuğ, “**Türkiye’de Film Yapımcılığı**”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 1998.
- İŞİĞAN, I. Altuğ, “Yeşilçam’dan Önce Türkiye’de Sinema Sektörü” **Film**, 2003, sayı:1, s:32-42.
- İŞİĞAN, İ. Altuğ, “1970’lerden 1990’lara Türkiye’de Sinema Endüstrisi”, **Film**, 2003, sayı 2.
- REFİĞ, Halit, “**Türk Sinemasının Yükselişi ve Çöküşü Üzerine Bazı Düşünceler**”, **Türk Sineması Üzerine Düşünceler**, der: Süleyma Murat Dinçer, Doruk Yay., 1996, Ankara.
- ORMANLI, Okan, “Türk Sinemasında Geçiş Dönemi (1939-1950)”, **Sinematürk Aylık Sinema Dergisi**, 15 Ekim 2006, sayı 1.
- ÖKSÜZ, Onur, **Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Resmi Söylem Karşısında Sivil Toplum Söylemi:1990 Sonrasına Eleştirel Bir Bakış**, Ege Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, 2008.
- ÖZÖN, Nijat, **Türk Sinema Tarihi (1896-1960)**, Doruk Yayınları, İstanbul , 2013.
- TUNÇ, Ertan, **Türk Sineması’nın Ekonomik Yapısı (1896-2005)**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, 2006.

GÖRÜŞMELER

- Erdal Perihan ile 21.08.2010 tarihinde yapılan görüşme.
- Fevzi Leventoğlu ile 12.05.2010 tarihinde yapılan görüşme.
- Haşim Kaplan ile 08.08.2010 tarihinde yapılan görüşme.
- Metin Perihan ile 08.06. 2010 tarihinde yapılan görüşme.
- Necmi Aslan ile 04. 06. 2010 tarihinde yapılan görüşme.
- Ümit Kayaçelebi ile 05.07.2010 tarihinde yapılan görüşme.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

